

USTVARITI PESEM V OZKEM TONSKEM OBSEGU JE UMETNOST

Pogovor z Janezom Bitencem

Pogovor o vašem delu bom začela s pregovorom: česar polno je srce, usta rada govore. Vaše delo govori o vašem odnosu do otrok, o želji po srečnem otroštvu. Kakšno je bilo vaše otroštvo?

Moje otroštvo je bilo lepo in srečno. Seveda pa je v to srečo kanila tudi kakšna solza. Velika razlika je bila med ljubeznijo, ki sem je bil po eni strani deležen od mame in stare mame, to je bila očetova mati, in med očetovo. Oče je bil strog in večkrat kar prestrog. Za to so bili razlogi. Bil je nezakonski otrok in je otroštvo preživeljal v rejí, kjer je večkrat pela šiba. Stara mati je bila izjemno glasbeno nadarjena in jo je Anton Förster še zelo mlado, niti dvajset let še ni imela, poslal na Dunaj študirat solo petje. Po vrnitvi v Ljubljano je v ljubljanskem Deželnem gledališču pela zahtevne vloge. To svojo imenitno službo, za katero je gorela in skorajda izgorela, je zaradi nezakonskega otroka morala zapustiti in odšla je v drug poklic, daleč od glasbe. To pa je tudi pomenilo, da ni imela sredstev, s katerimi bi sinu plačevala študij glasbe. Tako konservatorija ni dokončal, delal pa je kot amaterski glasbenik. Moja mati je bila pianistka – amaterka. Bila je iz preproste družine, oče je bil kurjač pri mestni elektrarni, mati gospodinja. S skromnimi prihranki sta hčerki kupila pianino, kar je bilo še za družine z višjimi dohodki težko. Moj oče je igral violino, mati klavir in spominjam se teh prvih glasbenih ur, ki sem jih preživeljal doma, saj sta pogosto

muzicirala. Moj najsrečnejši trenutek pa je bil, ko mi je oče zaupal violino, da sem jo ogrnil z lepim, zelenim plišastim blagom in jo položil v lepo, črno škatlo. H glasbi pa me je vabil tudi radio. Moj oče je bil eden prvih naročnikov ljubljanskega radia. Otroških oddaj takrat ni bilo, vendar pa je vsako soboto vzgojiteljica Slavica Vencajzova imela program s svojim otroškim zborom. In to sobotno uro sem vedno nestrpno pričakoval.

Z instrumenti ste se srečali v družini. Ste kot otrok tudi začeli igrati, ne samo pospravljati violino?

Oče, ki je bil ustanovni član Železničarskega glasbenega društva Sloga, kjer je bila tudi glasbena šola, je tam učil glasbeno teorijo, hkrati pa je vodil še otroški pevski zbor, v katerem sem tudi sam sodeloval. Od tu izvira moje veselje do prepevanja v otroškem zboru. Spominjam se, da smo nastopili z Adamičevimi otroškimi pesmimi, ki so mi zanesljivo dale tisto osnovo, iz katere sem kasneje sam ustvarjal.

Moje praktično delo se je začelo v razredu gospe Eme Nolijske. Ta stara gospa je bila dobra pianistka, pedagoginja za najmlajše pa najbrž ne. Zdi se mi, da ni imela pravega pristopa za nežne ročice prvošolcev, moje in mojih vrstnikov. Tisto prvo veselje, ki me je navdajalo, ko sem začel pri njej vaditi, je hitro splahnelo in pripeljalo tako daleč, da je oče nekega dne

rekel: »Tako fant, dovolj je tega. Ne boš me spravljaval v sramoto. Ko boš sam začutil potrebo, boš pa povedal, pa se bova spet vpisala.« Nisem verjel, da me bo res izpisal. Tako kot sem bil navajen, sem šel po tem pogovoru spet k pouku. Prišel sem v razred, moj stol pa je bil zaseden, kar pretreslo me je. Vprašal sem gospo Nolijevo, če nimam v tem času ure jaz. Pogledala me je in vprašala, če mi ni oče nič povedal. »Je rekel, da me bo izbrisal, če ne bom priden,« sem ji pojasnil. »No, ti pa nisi bil priden in te je izbrisal, zdaj je pa ta fantek namesto tebe.« Tako se je moja pianistična kariera žalostno končala. V kasnejših letih sem to seveda nadoknadil v pianističnem razredu prof. Herberta Svetela.

Študijska leta mladega človeka zelo oddaljijo od otroških let, saj so misli in hrepenenja usmerjena v prihodnost, v željo spreminjati svet. Je bilo v teh študijskih letih kaj takega, kar je zaznamovalo vašo življenjsko pot?

Osnovno šolo bi lahko preskočila. Ko bi moral študij nadaljevati na višji stopnji, se je začela vojna. Sprememba v življenju je bila tako silovita, da sem skoraj pozabil na glasbo. Kasneje, ko je bilo vojne konec in sem odšel služiti v JLA, so mi ponudili, da bi vodil vojaški pevski zbor, najprej oktet. S tem se je začelo moje praktično glasbeno življenje. Ker sem imel smisel za to delo, voljo in tudi nekaj zborovskih uspehov, so me poslali na pevovodski tečaj na beograjsko Glasbeno akademijo, kjer sem se tri mesece izpopolnjeval v zborovskem delu. Pri tem delu sem pridobil več kot pozneje na Glasbeni akademiji v oddelku za glasbeno zgodovino in slovensko glasbeno narodopisje. Seveda, na tem oddelku, ki se je specializiral za svetovno in slovensko glasbeno zgodovino, ni bilo govora o otroških pesmih, mene pa je to zelo pritegovalo. Ko je moj prijatelj prof. France Marolt, ki me je učil glasbeno narodopisje, težko zbolel, sem ga hodil obiskovat in mu s pogovori krajšal čas. Ko sem

se nekega dne postavil h klavirju in me je opazoval s svojimi lepimi, jasnovidnimi očmi, mi je rekel: »Janez, ti boš pa simfonije za mamenke pisal.« Kaj je simfonija sem že vedel, kaj so mamenke, sem ga vprašal. Rekel je, da so to otroci, ki se mame še za krilo držijo. In še to je rekel, da bodo te simfonije imele osem ali šestnajst taktov. Bil sem kar malo užaljen. Rekel sem, da res ne vem, kam bo šla moja pot, če bom akademsko izobražen s 16 takti. Pa me je potolažil, da bo življenje prineslo vse, in vse bo prav.

Prav malo je manjkalo, da potem zaradi domačih finančnih težav nisem zapustil akademije. Iskal sem službo in sem seveda nekajkrat manjkal na predavanjih. Profesor Marolt me je pogrešal in poslal pome. Potem mi je priskrbel službo na radiu. Delati sem začel v politični redakciji, šele potem sem bil sprejet v glasbeno, kjer sem urejal narodno in zborovsko glasbo. Ko smo snemali pevske zборе, sem nekajkrat prepotoval vso Slovenijo. Hkrati z odraslimi zbori pa sem organiziral tudi snemanja otroških in mladinskih zborov. V najlepšem spominu so mi ostala snemanja otroškega in mladinskega zbora v Gornji Radgoni, ki ga je vodil Manko Golar. Tam sem snemal zaporedoma 10 let.

Na radiu sem začel delati 1951. leta in sem imel to svoje delo zelo rad. Vendar pa je bil to tudi čas, ko je svojo pot začela narodnozabavna glasba. Bil sem v precepu. Naj sledim Maroltovim željam in ohranjam profesionalen odnos do ljudske glasbe ali naj zadovoljujem program in snemam narodnozabavno glasbo? Te je bilo takrat veliko več kot prave ljudske. Izkoristil sem prvo priložnost in zapustil uredništvo ter začel na novo postavljati uredništvo za otroško in mladinsko glasbo. To je bilo leta 1953 in vedel sem, da moram vzpostaviti stike s šolami. Čutil pa sem, da poleg radijskega dela potrebujem tudi praktično delo. Zato sem se odzval povabilu osnovne šole Dravlje in sem eno šolsko leto učil prve štiri razrede. Nekoč

me je neka punčka prosila, naj jim napišem pesmico. Pomislil sem, da bi melodijo že napisal, z besedilom bo težje. Čez dober teden pa sem jim prinesel pesmico, ki jo še danes pojó: *Tra-ra, tra-ra, trobentica trobi/cin, cin, cin, cin pa zvonček cinglja. Sončece veselo se smeje, / sem že tu, z neba šepeta.* To je bila prva pesmica, ki sem jo napisal.

Videl sem, da moram začeti še bolj pri koreninah. Ko so na Glasbeni šoli Franca Šturma v Ljubljani ustanovili predšolsko glasbeno vzgojo, sem na njej honorarno učil. Takrat so nastale pesmi *Kuža pazi, Naša četica koraka, Hi, konjiček, Glejte našo račko*, ki so potem izšle v zbirki *Jurček poje*. Vedno sem si želel, da bi otrok tudi sam sodeloval, zato sem si zamislil, da bi naredil tak majhen klavir, ki bi imel barvne tipke, v notnem črtovju pa barvne note, se pravi, ista barva tipke in note bi bil isti ton.

Pričakoval sem, da bo prava revolucija na tem področju, pa nisem uspel. Ta klavir je imel nežen cingljajoč glas in je bil premalo zvočen, zato ni prodril. Zelo sem bil razočaran.

Vaša prva pesmarica *Jurček poje* sega v davno leto 1953, ko je še izhajala revija *Tovariš*, ki je pesmarico tudi založila. Izšla je z ilustracijami Ksenije Prunk. To je bilo tudi vaše prvo srečanje z javnostjo, ki pa ni bilo prijazno.

Čisto natanko se ne spomnim več, kako je bilo, vem pa, da sem se razveselil kratkega zapisa prof. Zorana Jelenca, psihologa, ki je tudi glasbenik. Poudaril je, da mi je uspelo napisati pesmi zaradi občutka za psihološke značilnosti otroka, starega od treh do osmih let. Očitki pa so bili izraženi v tem smislu, da so pred menoj pisali pesmi za otroke Emil Adamič, Slavko Osterc in Marij Kogoj. Tako kot v vseh umetnostnih panogah in tudi v življenju je napredek gonilo nečesa novega. Nihče pa ni dobro vedel, kaj je zdaj tisto novo. Nihče izmed teh skladateljev ni pisal za otroke, stare tri, pet ali morda šest let. Pisati za

otroke, stare štiri leta ali pa deset let in več, je velika razlika. V tako kratki pesmici kot je *Kuža pazi* ne moreš pričakovati visokega umetniškega dejanja. Mislim pa, da je del umetnosti že sam pristop do otroka, povezan s spoznanjem, kaj malček lahko dojame, kaj lahko zapoje, s čim ga osrečiš. Če sem to v svojih pesmicah dosegel, potem so se uresničile besede prof. Franceta Marolta. In nihče razen dr. Jelenca se ni tako poglobil v moje delo, da bi mi priznal tudi smisel za otroke.

Pesmi so med najmlajšimi zaživele svoje življenje. Generacije otrok so rasle ob pesmih *Kuža pazi, Zajček dolgoušček, Hi, konjiček, Naša četica koraka* in še bi lahko našteval pesmi, ki so v zbirki *Ciciban poje* iz leta 1971. Knjiga je izšla pri Mladinski knjigi skupaj z dvema ploščama, na katerih je vseh 32 pesmi. Ta komplet je bil za tisti čas nekaj posebnega.

Starši so mi pripovedovali, da je s to knjigo prišlo v družine novo življenje, starši in otroci so začeli skupaj prepevati. To je največ, kar si lahko človek zaželi ob izdaji take zbirke. Pesmi so našle pot v šolo, sprejele so jih učiteljice in učenci.

Še veliko bolj uspešno kot plošče pa so malo kasneje začele izhajati vaše pesmi na kasetah. Delo v radijski glasbeni redakciji vam je prineslo nove izkušnje. Ob oddaji *Naučimo se novo pesmico*, je vaša ustvarjalnost dobila krila. Da bi se otroci lažje naučili pesmico, ste jo »oblekli« v pravljico, in sicer tako, da se besedilo večkrat ponovi. S to »glasbeno pravljico« ste v naš prostor vnesli nekaj novega, z izdajami na kasetah pa so te glasbene pravljice zaživele novo življenje. Kje ste našli motive zanje?

Odgovor na to vprašanje ni lahek. Pri delu ustvarjalca je navdih tisti, ki požene ustvarjalni proces. Navdih se mi je pojavil ob premišljevanju, kako bi otrokom približal pesmico, da je ne bi prepevali brez čustvenega zanosa. Vpeljal sem jo s prav-

ljичnimi motivi, tako da je tudi pesem integralni del pravljice. Tako pesem otroci čisto drugače pojo, saj rabijo čustveno vzpodbudo in tega, žal, po tolikih letih mojega dela, mnogi še danes ne vedo. Ne pričakujem hvale ali priznanja, vem pa, da je učenje pesmi na tak način, ko je povezano s pravljico, učinkovitejše. To je moje delo in nisem zasledil, da bi kjerkoli po svetu na tak način pristopili k otroku. Zato me je tudi težko stisniti v kak predalček: kaj sem? Književnik? Pesnik? Skladatelj? Ni takega poklica, ki bi zajel vse moje delo. Imam formalno zaključeno glasbeno akademijo, vse drugo pa je vzniklo v meni in zraslo z menoj. V teh letih se je nabralo skoraj 450 glasbenih pravljic, še vedno pa nastajajo nove. Zadnja, o Zmaju Lakotaju z Ljubljanskega gradu, ima močno vzpodbudo v mojem spominu. Čez grajski hrib sem namreč hodil na obisk k babici, ki je stanovala v starem delu Ljubljane, onstran gradu.

Otroci so vaše hrepenenje in vaša ljubezen, srečanja z ljudmi so veselje in praznik. Velikokrat ste bili z njimi in med njimi, po vrtcih in šolah, srečevali ste se v knjižnicah in na poletnih taborih doma in v zamejstvu. Ste si vtise s teh srečanj tudi zapisovali ali so ostali samo v vašem spominu?

Spominov na srečanja si nisem zapisoval, danes mi je žal, saj bi nastala lepa knjiga spominov. Hodil sem na šole in v vrtce, šel sem, kamor so me povabili, le redkokdaj sem odrekel.

Eden izmed zadnjih spominov, ki me spremlja, je srečanje z nižješolci v Vodnikovih domačiji v Ljubljani. Ko sem jim povedal pravljico in smo peli, je prišla k meni punčka, me objela in rekla: »A ne, da boš ti moj očka?«

Sam nisem imel otrok, a mi je bila vseeno dana možnost, dajati se kot duhovni oče številnim otrokom. Tako mi je bil v tem očetovskem ali starševskem delu odmerjen lep kos. Otroci so to zaslutili. Jaz

pa sem šele zdaj, ko gledam nazaj na svoje delo, dodobra zajel in osmisлил besedo ljubezen. Ne da tega prej ne bi razumel, le globlje sem jo doumel. To mi je dala glasba, te pesmice, pravljice. Če bi kdo razčlenjeval, kaj je teh osem taktov, kakšna umetnost je to, potem bi moral odgovor iskati širše in globlje.

Poleg doma tudi vrtec in šola oblikujeta otroka in mu odpirata poti v svet. Glasbena vzgoja ima v teh prvih letih pomemben vpliv na otroka. Kakšna so vaša opažanja? Se je v zadnjih treh desetletjih spreminjal odnos do glasbe, kaj vzgojiteljice in učiteljice nudijo otrokom? Kakšen je odnos do ljudske pesmi?

Najprej odgovor na zadnje vprašanje: odnos do ljudske pesmi je zelo omalovažujoč. V vrtcih in v šolah jih le redkokdaj slišimo. Vendar pa je res, da so bili avtorji otroških ljudskih pesmi ljudje, ki niso vedeli, da je otrokov glasovni obseg ozek, in da je v takem glasovnem obsegu zelo malo pesmi: *Jager pa jaga*, *Katarina Barbara*, *Na planinah*, *Barčica po morju plava*, *Ringaraja* in še kakšna. Poznavanje otroških ljudskih pesmi in glasovnega obsega otrok me je vzpodbudilo k pisanju takih pesmi, ki jih bodo otroci lahko prepevali, ki bodo napisane za njihove glasovne zmožnosti. *Kuža pazi* ima tri tone, *Zajček dolgoušček* pet, več kot šest, sedem tonov pa moje pesmice ne presegajo. To je tisto, kar otroka vabi, nihče se ni mučil, ko je pel.

Kdaj pa otrok lahko poje zahtevnejše pesmi?

Zahtevnejše pesmi lahko otroci pojejo od desetega leta naprej, seveda pa so tudi izjeme. Za otroke, stare pet, šest let je petje pesmi s šestimi, sedmimi toni fiziološko edino sprejemljivo. Če poslušate moje pesmi, boste slišali, da so pisane v zelo ozkem tonskem obsegu. Oblikovati pesmi s tako ozkim melodičnim obsegom je pravzaprav umetnost. Mnoge moje pesmi so ponarodele.

Se je v teh zadnjih desetletjih odnos do glasbe v vrtcih spremenil? Ste kaj opazili?

Za desetletja bi težko ocenil; pot, ki je skrenila s tiste, po kateri sem sam hodil, se je začela pred približno petimi leti. Prišla je s kasetami, bučnimi ansambli, mladimi vzgojiteljicami, ki jim je ta sodobna zabavna glasba veliko bližja kot otroške pesmice, za katere se mi zdi, da se jih kar sramujejo. Na obiskih v vrtcih so me navadno sprejeli z mojimi pesmicami, doživel pa sem tudi sprejem z bučnim rokom. Otroci so noreli, ploskali, vzgojiteljica pa z njimi. Potem so tu plesne šole, ki imajo svoje oddelke po vrtcih. Prihajajo z velikimi, hrupnimi zvočniki. To doživljam kot nasilje nad otroki. Tako kot otrok ne more zapeti pesmi, ki presega njegov glasovni obseg, tudi na področju plesne in baletne umetnosti ni zrel za erotične plesne komade, s kakršnimi ponekod posiljujejo otroke. Slišal sem tudi, da v dopoldnevih, ko so disco prostori prazni, pripeljejo tja otroke in jim navijajo glasbo. Ne vem, je to sodobno trženje ali karkoli drugega, prav to ni. O teh stvareh sem se želel pogovoriti na pristojnih mestih, pa nisem uspel.

To so seveda samo posamezni primeri, ne bi želel posploševati. Še vedno so po vrtcih vzgojiteljice, mile in prijazne, ki vedo, kje so meje, ki jih ne smejo preskočiti. Lahko rečem, da je veliko dobrih vzgojiteljic. Imam občutek, da se vzgojiteljicam in učiteljicam na nižji stopnji godi krivica, ker njihovo delo jemljejo kot

nekaj manj vrednega v primerjavi z višjo stopnjo.

Sedemdeseti rojstni dan, še posebno, če je zaznamovan z boleznijo, vzbuja misli na prehojeno pot in želje, kaj vse bi človek še rad naredil. Kakšen je bil, če je bil, ta vaš pogled v preteklost in kakšen na prihodnost?

Bolezen, zaskrbljenost in dvom, kako bo, so prav gotovo odprli mnogo vrat in prenekatera so mi pokazala prostor, da sem rekel: Bogu hvala za vse, kar mi je dal. Če pa gledam naprej, je pogled težak. Želim si, da bi lahko še takole pisal za otroke in jim še dajal, ker se mi zdi, da moja ustvarjalna žilica še ni usahnila.

Ste kaj napisali prav v teh zadnjih dneh?

Iz vrtca v Ribnici so me prosili, da bi jim napisal pesmico ali celo himno vrtca, ki se je preimenoval v Ringaraja.

Življenje je nizanje radosti, veselja in žalosti, uspehov in neuspehov. Kje ste v najtežjih trenutkih našli moč in oporo?

To je tista notranja luč, ki prihaja z Neba.

Kaj bi še želeli povedati, pa vas nisem vprašala?

Mislim, da sem povedal vse, kar je pomembno za predstavitev.

Pogovor je pripravila Marinka Svetina